
BIBΛIOΚΡΙΣΙΕΣ

Hugo Buchthal and Hans Belting, Patronage in Thirteenth-Century Constantinople. An Atelier of Late Byzantine Book Illumination and Calligraphy, Washington, D.C. 1978. Dumbarton Oaks xxiv + 124 pp., 1 color frontispiece, 2 illustrations in text (1 in color) and 92 black and white plates. (Dumbarton Oaks, Studies, 16).

In this monograph, dedicated to Kurt Weitzmann, two distinguished scholars discuss a group of fifteen illuminated, biblical and liturgical manuscripts, produced in Constantinople in the Palaeologan period, which are introduced in a table and are presented in a brief but exemplary catalogue at the end of the book. The gospels in the Vatican, cod. gr. 1158 and the Praxapostolos in the same Library, cod. gr. 1208 stand out for the quality of their figural illuminations, while three splendid lectionaries, the codd. Sinai 228, Iviron 30 m, and Stauronikita 27 are remarkable for their ornament. All manuscripts are related to one another by palaeography—they are written in the «revival» script which is based on the «pearl» script of the eleventh century—and ornament or through the iconography of the miniatures. The Vatican gospels contain Palaeologan monograms that have prompted Belting to propose the Princess Theodora Raoulaina, a niece of the Emperor Michael VIII, as the owner of the manuscript, and therefore to establish a date for the entire group.

There follows a careful discussion of the relationship of the manuscripts and of the character of the figure types and their models. The authors argue that while some of the figural types are of Macedonian origin, other elements are made *ad hoc*. A lost Palaeologan manuscript is thus assumed on which all these manuscripts depended and which in its turn depended on «several Macedonian prototypes».

The complicated interrelationship of the manuscripts leads to a tentative chronology on which an analysis of the figure style is based (ch. III). Although the figural types follow types of the tenth century Macedonian Renaissance, in style they are not slavish reproductions of their models. Ancient types are combined with others reflecting Palaeologan inventions in Byzantine painting. It is not a question of revival of classical style but of «learned» quotations which reappear in an ever changing context (p. 38). A distinction is made between *Standard* and *Deluxe Editions*. The latter include the Vatican Praxapostolos which the authors consider, and rightly so, as of exceptional character. Indeed it is the most beautiful product of collaboration of scribes and illuminators discussed in this book. Despite, however, the apparent collabo-

ration of masters the manuscripts defy classification as works of a single scriptorium.

For this reason the task of placing the group within the Palaeologan art becomes extremely difficult (ch. IV). The group is set shortly before the year 1300 —this is the year of the death of Theodora Raoulaina— a period which offers the best stylistic parallels. The acceptance of this date would lead to a reconsideration of dates proposed or accepted for other Palaeologan manuscripts. This and the following chapter (ch. V) dealing with the illuminated ornament make us acutely aware of our lack of satisfactory terminology, —our inadequate knowledge of artistic developments and lack of agreement on the importance and meaning of the various styles created by Palaeologan artists. The authors for the sake of convenience have avoided the use of any specific term suggested by other scholars and have opted for the «device» of the terms *First* and *Second Styles* in Palaeologan art. They are aware of the objections such a use may cause (p. 59). And yet they cannot avoid creating static entities. This is unfortunate. One forms the impression of an extreme rigidity in approach which is contrary to any concept of artistic creativity. Surely this cannot have been the intention of the authors. This reader shares their concern but finds the «characterization» of a style preferable. One cannot help but think of the terms introduced by Otto Demus who with a unique aesthetic consciousness has made us aware of the artist's creative personality. Between the «two styles», represented by the art of Sopočani on the one hand and that of Kariye Camii on the other, the authors see a period of crisis or a period of transition in which they place the miniatures. To this period belongs also the so-called Cubist Manner, embodied in the frescoes of St Clement in Ochrid of the year 1295, studied recently by W. Grape. But is this manner not important or independent enough, after all it existed also in Constantinople, to be considered as a separate style? Here we are confronted with problems not only pertaining to terminology, dates and styles, but with questions directly related to the artists' creative freedom. We have the tendency either to take too much away from the artists or to assume too much in the creative process.

The stylistic analysis and the attempt to clarify the logic of changes lead to the conclusion that the group represents a «learned antiquarian» production. It is argued that the collaboration of the various masters lasted for a few years and that it represented a collective personal effort responding to the demands of an aristocratic patron who remains elusive. However, the authors are inclined to accept Theodora Raoulaina as the patron and to consider these exquisite gospels and psalters as works commissioned for reasons of personal ambition rather than religious devotion. We cannot always know the motives of a patron. Personal ambition may well be one of them. But surely piety and its extent cannot be judged by the «correctness» of the text of a book as it is suggested here. Anyone who has considered the problem of piety realizes that for the faithful regardless his social position, what is most beauti-

ful and most precious belongs to the Holy. Problems of piety, faith and aesthetics are interrelated.

Notwithstanding reservations that a reader may have concerning the argument presented in this book, we are grateful to the authors for offering to us a new insight into special problems of manuscript illumination, and to Dumbarton Oaks for the excellent production of the book.

GEORGE GALAVARIS

B. Bouvier, Le Mirologue de la Vierge. Chansons et poèmes grecs sur la Passion du Christ. I. La chanson populaire du Vendredi Saint. Avec une étude musicale par Samuel Baud-Bovy. Institut Suisse de Rome 1976. 80, pp. XII+366, 8 black-and-white plates, map. (Bibliotheca Helvetica Romana XVI).

The last few years have witnessed a welcome growth in publications on the Modern Greek folk songs, in the form of studies from various viewpoints, collections of songs from a particular region or of a single category, and general anthologies. The task of the anthologist is always a difficult one, and especially so in the case of folk song. To the general reader the author's choice of a single version, or at most two or three versions, of any given song gives the unavoidable impression that there is something authoritative about the printed text and imposes a tendency to read and judge it in isolation, as one would composed poetry. Printed collections have even been known to interfere with a living oral tradition, stifling organic variation, normalising, and suppressing those elements of collective tradition or individual re-creation which do not conform to the standard form sanctified by publication. As a result the richness and variety which the tradition of a given song exhibits is often hidden from view and in danger of being overlooked.

To counteract this tendency there is a need for more in-depth studies of all the variants of particular songs; as far as the Greek tradition is concerned we possess notable examples of such an approach in the works of N.G. Politis on *The Dead Brother* and *The Death of Digenis* and of G.A. Megas on *The Bridge of Arta*. The present work of Bertrand Bouvier not only constitutes a valuable contribution to the study of individual Modern Greek folk songs, but is also an admirable model of methodology, with its sober analytical approach, ample documentation and restrained conclusions.

It was in 1936 that the distinguished Swiss musicologist and folklorist Samuel Baud-Bovy drew attention to the importance of the song known as *The Virgin's Lament* and the need for a separate study of its tradition. The work under review is the result of twenty-five years of painstaking research by Bouvier on the manifold aspects of the La-

ment's tradition. After a brief introduction (pp. 1-5), the present volume is divided into three main sections: Part I (pp. 9-59) lists the versions available for study, analyses their geographical distribution and offers useful information and comment on the contexts in which they are sung, modes of transmission, the attitude of the Church, and evidence for dating. Part II (pp. 63-117) gives a varied selection of ten texts of the song, accompanied by textual and explicatory notes and a French translation. Part III (pp. 121-297) is the longest and most «meaty» section; by means of a detailed analysis of the themes and motifs found in the various versions of the song, divided into fourteen chapters, it presents a full and absorbing picture of the tradition and discusses the complex relationships with folklore, medieval Greek and western literature and ancient Greek religion and myth. There follow a brief but judicious chapter entitled «Conclusion» (pp. 299-302), a musical study, with examples, contributed by Samuel Baud-Bovy (pp. 303-317), and a most useful unified index of persons, places, themes and key or unusual words (pp. 319-336) which will confer on this study the additional value of a work of reference. Eight black-and-white plates, an excellent map of the Greek world showing the distribution of the versions studied, a rich bibliography (pp. 337-350) and two appendices (pp. 357-363) complete the volume. The author promises a second volume which will examine diachronically the Laments of the Virgin in the learned tradition.

In earlier times it was the goal of many researchers to establish the original text or archetype of a folk song, after peeling away the layers of accretion and contamination. From the outset Bouvier abjures such an approach, but believes nonetheless that it is possible to determine essential features of the song's first formulation. The approach is, in other words, a diffusionist one, but it is characterised by a wise caution and a freedom from preconceptions and prejudices.

There must have been a moment when *The Virgin's Lament*, in a form which we would regard as including all the essential characteristics of the present-day song, was created or composed. At a particular moment in history and in a specific place, a single person gave the first performance of this new «folk» song. This would seem to be a reasonable assumption, but the paradox involved in the statement brings the thought behind it into question. Our hypothetical creator would himself have made use of elements of myth and legend, scriptural and liturgical material, popular motifs and images, formulas and stereotyped expressions which derived from a preceding tradition. Can we be sure that some, though not all, of our «essential» elements had not already been combined by an earlier poet, composing on a similar theme centuries before? If we pursue this line of argument to its logical conclusion, we must accept that the concept of the «essential features» of a song is purely subjective and of very doubtful value in the investigation of an oral tradition.

Bouvier's analysis of the lament is based on 256 versions, most of them published but several from his own personal collection, from un-

published archives, or communicated to him privately. The wealth of material thus compares favourably with the 262 known versions of *The Dead Brother* and justifies the use of the term «panhellenic». Further versions of the Lament will no doubt come to light in unpublished collections¹ (the survival of unknown versions in oral tradition becomes increasingly improbable), but they are unlikely to alter significantly the overall picture of the tradition which Bouvier's survey presents. However, we must recognise the haphazard nature of oral survival and transcription. The fact that no version is recorded from one area does not necessarily mean that the song was unknown there; nor is an abundance of versions from another area proof of local provenance. Bouvier is well aware of all these problems and consequently avoids risky hypotheses. However, the wide distribution of versions in Cyprus, Rhodes and the Dodecanese on the one hand and in Epirus on the other does point to particular popularity in these two areas. The situation in Epirus seems to be due to secondary diffusion from Yannina. Provisionally, external factors suggest that the direction of propagation is principally from east to west and that the song may have originated in the area of Cyprus or Rhodes.

In Cyprus the lament has nowadays largely lost its folkloric context of ritual mourning by the womenfolk over the image of Christ on Good Friday, and has been replaced by «official», usually solo, performance by a ψάλτης of a semi-learned text, purified of folkloric elements and more in accordance with the gospel narrative. Elsewhere, particularly in the Peloponnese and mainland Greece, the lament has degenerated into a «quête» song (κάλαντα) sung by children as they collect eggs, biscuits or money from door to door. As the ritual lament was ousted by the Church authorities from its central place in the events of Good Friday, its character, the time, place and manner of its performance and the identity of its executants were modified in a variety of ways, which Bouvier fully describes and annotates.

Typical of the excellent organisation of the material is the fact that the texts selected for reproduction in Part II nicely illustrate the effects of these changes in the circumstances of the performance, as well as the influences of other external factors, such as editorial intervention, linguistic purification, introduction of rhyme, and the insertion of paraphrased material from the gospels. In general Bouvier has not distur-

1. For instance, a version of the lament is to be found in Θ. Δετοράκης, *Ἀνεκδότα Λημοτικά Τραγούδια τῆς Κρήτης*, Ἡράκλειον 1976.

Another folk song collection with much relevant material is mentioned by Bouvier in his foreword but could not be utilised in the present volume (although it will certainly be drawn on for the projected second volume). It is Θ. Παπαδόπουλλος, *Δημιώδη Κυπριακά Ἄσματα ἐξ ἀνεκδότων συλλογῶν τοῦ 19' αἰῶνος*, Λευκωσία 1975 (Δημοσιεύματα τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν V). See particularly the songs numbered A. 3, A. 4, B. 5 and B. 6.

bed the orthography of his texts (although he usually draws attention to textual problems in his critical footnotes). The three fragments from monastic manuscripts which open this section present particular textual difficulties and one might wish that Bouvier had here adopted a less conservative approach. For example, the first fragment (fifteenth-century marginalia in a thirteenth-century Zavorda manuscript) is given only in a diplomatic transcript: *ειπανουσην* is to be corrected to *υπάγουσιν*, and *ὅς σεις ἀρησις του Πετροῦ* contains an obvious dittography: read *εἰς ἀρησιον τοῦ Πέτρου*. In the second fragment, from the *Meteora* (*Metamorphoseos* 63), Bouvier's «reconstituted» version, printed alongside the diplomatic transcript, retains several purely orthographic errors: the barely literate scribe appears to confuse *ο*, *ω* and *ου*. We should therefore read *τοῦ χαρχιᾶ* (not *τῶ*), *στὰς χέρκας του*, *στοὺς πόδας*. However, *pace* Bouvier, *καπῶται* does not present a phonological change but the common confusion of *-άω* and *-έω* verbs. Finally it is doubtful if *πάρνι* for *πάρνον* is of morphological significance: the ms *πέρνοι* is probably to be read as *πέρνον*, for *πάρνον*.

Lack of space and the detailed nature of the argument preclude a proper account of Bouvier's thematic analysis of the Lament. For each feature discussed (title, preamble, the Last Supper and Betrayal, the messenger of the arrest, Mary's swoon etc.) a detailed examination of all the versions, a quantitative and qualitative study of the variants and a full consideration of sources and allusions is presented with masterly clarity and scholarly depth. Particularly enthralling is the chapter on Aya Kali, that mysterious pre-Christian figure, whose presence in some of the versions of *The Virgin's Lament* is convincingly explained as partly aetiological (to explain a local place name) and partly to justify the custom of the funeral feast (*παρηγοριά*).

Pagan deities, Judaeo-Christian myth and belief, canonical and apocryphal scripture, Byzantine hymnography and art, and western medieval devotional poetry all play a part in the complex interplay of the popular and the learned tradition which are the warp and weft of Bouvier's story. Despite the apparent longevity of many of these elements, Bouvier is reluctant to postulate a date earlier than the beginning of the sixteenth century for the existence of a *Virgin's Lament* in fifteen-syllable verse and corresponding in general terms to the extant versions, although evidence for some of the modern lament's phraseology can be found in the fifteenth century. As far as the place of origin of the lament is concerned, Bouvier is unwilling to say more than that it is the collective work of the Greek people and that it is in Ionia, but also in the Dodecanese and the Archipelago, that the song has been preserved in forms closest to its original formulation. If these conclusions appear disappointing or even faint-hearted to some, it is to Bouvier's credit that he has avoided launching himself into hypotheses, however superficially attractive and neat, which can simply never be substantiated.

DAVID HOLTON

Milton Anastos, Studies in Byzantine Intellectual History. Variorum Reprints, London 1979.

Στὸν τόμο αὐτὸ τῶν Variorum Reprints ἀνατυπώνονται 17 μελέτες τοῦ Μ. Ἀνάστου (M. Anastos), ποὺ εἶχαν δῆ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος σὲ διάφορα περιοδικὰ καὶ ἀφιερῶματα στὸ χρονικὸ διάστημα 1946-1979. Ἡ ἀνάτυπώσῃ τους ἔγινε σὲ τέσσερις ἐνότητες ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενό τους καὶ ὄχι κατὰ τὴ χρονολογικὴ σειρά τῆς δημοσιεύσεως. Οἱ ἐνότητες αὐτὲς εἶναι οἱ ἀκόλουθες: Paganism and Christianity (I-II καὶ IIa)· Political Theory (III-V)· Byzantine Theology (VI-XII) καὶ History of Science (XIII-XVII). Ὁ τόμος προλογίζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα (σσ. i-iv) καὶ κλείνει μὲ Πίνακες ποὺ καταρτίσθησαν ἀπὸ τὸν St. Reinert: α' προσώπων καὶ πραγμάτων καὶ β' χωρίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ἐς προσθέσω ὅτι ἡ συγκέντρωση καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῶν ἐργασιῶν ἔγινε, ὅπως παρατηρεῖ ὁ συγγραφέας στὸν πρόλογό του, μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ δείξουν μαζὶ μὲ ἄλλες παρόμοιες μαρτυρίες ὅτι τὸ Βυζάντιο δὲν ὑπῆρξε καθόλου στεῖρο πνευματικὰ καὶ ὅτι ἡ συνεισφορά τῶν Βυζαντινῶν στὸν πολιτιστικὸ τομέα ὑπῆρξε πάρα πολὺ ἀξιόλογη.

ΕΥΔ. Θ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ

Michele Psello, Nozioni paradossali. Testo critico, introduzione, traduzione e commentario a cura di *Olimpio Musso*, Napoli MCMLXXVII. 160, σσ. 60. [Università di Napoli. Cattedra di Filologia Bizantina et Neo-hellenica Neapolitana. Collana di Studi e Testi diretta da Antonio Garzya, VI].

Στὸν VI τόμο τῆς σειρᾶς Byzantina et Neo-hellenica Neapolitana ἐκδίδεται κριτικὰ καὶ μὲ πολλὴ ἐπιμέλεια ἀπὸ τὸν Olimpio Musso τὸ μικρὸ ἔργο τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ *Περὶ παραδόξων ἀκουσμάτων*. Τὸ ἔργο τοῦτο — γραμμμένο σὲ μορφή ἐπιστολῆς, ὅπως δέχεται ὁ ἐκδ., καὶ μάλιστα διδακτικῆς (σ. 14), — μᾶς ἦταν ὡς τώρα γνωστὸ μὲ τὸν τίτλο *Περὶ παραδόξων ἀναγνωσμάτων*. Γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ τίτλου ὁ ἐκδ. στηρίζεται στὸ καλῦτερο καὶ ἀρχαιότερο γφ (σ. 9). Πιστεύει ἀκόμη ὅτι τὸ κείμενο ποὺ τὸν ἀπασχολεῖ δὲν ἀπευθυνόταν, ὅπως δεχόταν ὁ Lambeck καὶ οἱ νεώτεροι, στὸν Μιχαὴλ Κηρουλάριο, ἀλλὰ στὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Ζ' Δούκα (σσ. 9-10). Μὲ τὴν προϋπόθεση αὐτὴ τὸ χρονολογεῖ στὸ διάστημα 1071-31 Μαρτίου 1078 (σ. 10). Ὡς πρὸς τὶς πηγές τοῦ ἔργου θεωρεῖ πολὺ πιθανὸ ὅτι καὶ γιὰ τὸ τμήμα ποὺ περιλαμβάνεται στοὺς σσ. 75-100 ὁ Ψελλὸς ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Ἰούλιο Ἀφρικανὸ (σ. 11). Σύμφωνα μὲ τὶς παρατηρήσεις τοῦ ἐκδ. ὁ Βυζαντινὸς συγγραφέας παραμένει καὶ στὸ ἔργο τοῦτο πιστὸς στὶς ἀρχές του γιὰ τὴ γλώσσα καὶ τὸ ὕφος (σσ. 13-14). Στὴ συνέχεια ὁ ἐκδ. κάνει λόγο γιὰ τὸν ὄρο *παραδοξογράφος* καὶ διαπιστώνει (σσ. 15-17) ὅτι ὁ ὄρος χρησιμοποιεῖται ἤδη ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Γζέτζη (*Χιλιάδ.* II, 149-152 γρ. 152-155). Τὸν ἐκδ. τὸν ἀπασχολεῖ καὶ ἡ χειρόγραφη παράδοση τοῦ κειμένου καὶ οἱ προηγούμενες ἐκδόσεις του (σσ. 19-23).

Ἄπαριθμεῖ μὲ κάποιες παρατηρήσεις τὰ χφφ τοῦ μᾶς παραδίδουν τὸ ἔργο καὶ καταρτίζει τὸ Στέμμα τῆς χειρόγραφης παραδόσεως. Θὰ ἐπιθυμούσαμε ἴσως ἢ περιγραφή ὁρισμένων ἀπὸ τὰ χειρόγραφα αὐτὰ νὰ εἶναι ἐκτενέστερη καὶ νὰ μὴν περιορίζεται μόνο στὴν ἀναγραφή τῶν φύλλων τους τοῦ παραδίδουν τὸ κείμενο καὶ στὴν παραπομπή τοῦ ἀναγνώστη στὸν οἰκεῖο κατάλογο, ἔταν ὁ κατάλογος αὐτὸς εἶναι ἀνεπαρκέστατος. Ἀκολουθεῖ ἡ κριτικὴ ἔκδοση τοῦ κειμένου μὲ Testimonia (σσ. 27-33), ἡ ἰταλικὴ του μετάφραση (σσ. 35-38), ἀφοῦ προηγουμένως ὁ ἐκδ. μᾶς πληροφόρησε γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐργασίας του (σ. 25). Στὶς σσ. 39-53 ἔχομε ἕναν πλούσιο ὑπομνηματισμὸ καὶ τέλος στὶς σσ. 57-58 πίνακες τῶν σπανιοτέρων λέξεων, τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν χωρίων.

ΕΥΔ. Θ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ

Ν. Α. Γκρόμα, *Μαρτιάλης, Ἐπιγράμματα* (ἐπιλογή, ἔμμετροι μετάφραση, εἰσαγωγή καὶ σχόλια), Ἀθήνα 1980. 8ο, σσ. 220.

Ἐπειδὴ κάθε «ἐπιλογή» βραδύεται συνήθως σὲ κριτήρια προσωπικοῦ γούστου καὶ κατὰ συνέπεια ἐμπεριέχει ἐξαρχῆς σπέρματα αὐθαιρεσίας—πολὺ περισσότερο μάλιστα ἔταν πρόκειται γιὰ ἕναν *Μαρτιάλη* μὲ ἔργο καὶ πολυποίκιλο καὶ πάνω ἀπὸ δέκα χιλιάδες στίχους, καὶ τοῦ ὁποῖου ἐδῶ παρουσιάζεται μόνο τὸ ἕνα δέκατο—ὅθι ἦταν κοινὸς τόπος νὰ ἐπικρίνω τὸν μεταφραστὴ ἀναζητώντας κριτήρια ἐπιλογῆς τῆς ὕλης του, ἢ γιὰτὶ π.χ. δὲν μᾶς ἔδωσε κανένα δεῖγμα ἀπὸ τὸ XIII βιβλίον (*Xenia*) τοῦ *Μαρτιάλη*.

Εἰσαγωγή (σσ. 1-27): κατατοπιστικὰ καὶ σχεδὸν πλήρη (γιὰ τὸ εὐρύτερο κοινὸ) εἶναι τὰ κεφάλαια: *Marcus Valerius Martialis*—ὁ ἄνθρωπος (I), τὸ ἔργο του (II). Ὅτι τοὺς λείπει ὅμως ἡ ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση, φαίνεται τόσο ἀπὸ τὴν ἀπουσία κάθε βιβλιογραφικῆς παραπομπῆς, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν βιβλιογραφία τοῦ χρησιμοποιοῦντο (οἱ δύο ἐκδόσεις *Loeb* καὶ *Budé* καὶ τέσσερις «Ἱστορίες Λογοτεχνίας»). Παρόλο ποὺ ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὸν *Μαρτιάλη* εἶναι γενικὰ κάπως φτωγὴ σὲ σχολιασμένες ἐκδόσεις καὶ ἐπιμέρους μελέτες, ἐνῶ ἀντίθετα ὑπάρχει ἀφθονία ἄρθρων, ὅθι μποροῦσαν νὰ εἶχαν χρησιμοποιοθεῖ ἀπὸ τὸν μεταφραστὴ τουλάχιστον τὰ παρακάτω βοηθήματα: ἡ σχολιασμένη ἔκδοση τοῦ *L. Friedländer* (*M. Valerius Martialis, Epigrammaton Libri*, Λειψία 1886, ἀνατ. 1961), ἡ ἐπίσης σχολιασμένη καὶ μὲ πλούσια σύγχρονη βιβλιογραφία ἔκδοση τοῦ *M. Citroni* (*Martialis, Epigrammaton Liber Primus*, Φλωρεντία 1975), ἡ σχολιασμένη ἔκδοση (ἐπιλογή) τοῦ *A. Serafini* (*Il Libro di Marziale*, 2 τόμ., 1ος Νεάπολη 1930, 2ος Τορίνο 1948) καὶ τέλος οἱ μελέτες τοῦ *A. Carrington* (*Aspects of Martial's Epigrams*, Windsor 1960) καὶ τοῦ *P. Nixon* (*Martial and the Modern Epigram*, Ν. Ὑόρκη 1963).

Ἐπιγράμματα (σσ. 31-187): ἔμμετροι μετάφραση 157 ἐπιγραμμάτων, χωρὶς παράθεση λατινικοῦ κειμένου, παρὰ μόνον ἕνός χαρακτηριστικοῦ στίχου ἢ φράσης ὡς τίτλου.

Θέλω νὰ πιστεύω πὼς ὁ μεταφραστὴς χρησιμοποίησε ἕναν ἀπαρχαιω-

μένο, και κατά συνέπεια λανθασμένο, τρόπο μετάφρασης, γρησιμοποιώντας πρώτα την διμοιοκαταληξία και δεύτερο την 15/16 σύλλαβο τραγική στίχο για την απόδοση του έλεγειακού δίστιχου. Ειδικότερα όσον αφορά την διμοιοκαταληξία, είναι γεγονός ότι έχει πάψει πλέον σαν άκουστικό αίσθημα να λειτουργεί θετικά: αντίθετα θυμίζει μόνον ποιητικά τεχνάσματα στερημένα από κάθε λυοισμό και έμπνευση.

Ένα από τα άνοητικά έπακόλουθα τής γήσης τής διμοιοκαταληξίας από το μεταφραστή είναι ότι συχνά τον αναγκάζει—ιδιαίτερα στα «μονοδίστιχα»—να προσθέτει έντελως δικούς του στίχους, για να πετύχει την επιθυμητή διμοιοκαταληξία, όπως στις περιπτώσεις I. 47, 94, II. 25, 42, 49, III. 8, VII. 75, XII. 16, 17, XIV. 201 και άλλου. Έπιτοεπτή βέβαια θεωρείται ή απόδοση ενός «μονοδίστιχου» με τετράστιχο, όταν επιβάλλεται από την πυκνότητα του συνθετικού λατινικού λόγου ή την απόδοση κάποιου λογοπαίγριου ή άστειου, όπως π.χ. στα III. 9, 71, 88, V. 83, VI. 36, IX. 33, X. 40, XI. 19. Άλλο άνοητικό έπακόλουθο τής διμοιοκαταληξίας και του σταθερού άοιθιού συλλαβών των στίχων είναι το συχνότατο «αινώμενο» τής παρόλευσης του όνόματος του αποδέκτη του ποιήματος, γιατί δεν «ανοιούσε» μετρικά: ένδεικτικά αναφέρω: I. 19, 23, 24, 57, 73, III. 69, IV. 20, V. 13, XI. 58 κλπ.

Θά μπορούσε κάλλιστα ή μεταφραστής να γρησιμοποιήσει την ελεύθερο στίχο, για να ξεφύγει όλους αυτούς τους σκοπέλους και να μη μ'ε δώσει ποιήματα, όπως το περίφημο I. 32, που σε ελεύθερο στίχο θά είχε ως εξής:

Δέ σ' άναπώ. Σαβίδια, και τή γιατί δεν ξέρω.

Τούτο όμως ξέρω να σου πώ, ότι δέ σ' άναπώ.

Άπό τις πιο άποτυχημένες μεταφραστικές προσπάθειες: I. 34 (άμετάφραστοι οι στ. 6-7), I. 86, II. 4 (παραιοποιημένοι οι στ. 6-8), II. 47 (λανθασμένη απόδοση του στ. 4), II. 50, II. 60 (έντελως παραιοποιημένα), V. 73, VI. 33.

Άπό τις πιο έπιτυχείς: I. 23, 40, 47, 57, 88, 90, 96, III. 27, 63, 69, V. 34, 56, VI. 36, 50, VII. 14, 30, VIII. 69, IX. 24, 33, 70, X. 55, XI. 40, 51, XIV 201.

Στή συνέχεια, τέλος, του βιβλίου (σσ. 193-207) ζογονται τή «σγόλια», που καλύτερα θά έπρεπε να χαρακτηριστούν «σημειώσεις ή παρατηρήσεις», και τέλος τή «εύρετήριο όνομάτων» με άπλες πληροφορίες τόσο για τή μυθικά όσο και για τή ιστορικά ή πλασματικά πρόσωπα του ζογου.

Γενικά ή έργασία του κ. Γκούμα θά ποέπει να χαρακτηριστεί σαν μιή έπαινετέα προσπάθεια και έργο ενός ευαίσθητου λατινόφιλου, που θά είχε άποδώσει dulciores Musarum fructus, αν στον τόπο μας ύπήρχε μιή καλύτερη προπαίδεια στο χώρο των Λατινικών και μιή κάποια έλληνική βιβλιογραφία, φιλολογική και μεταφραστική. Σάν πρώτη γνωομία του έλληνικού κοινού με τον άνεπανάληπτο Μαρτιάλη άξίζει τή προσοχή του αναγνώστη.

Α. Μ. ΤΡΟΜΑΡΑΣ

Άγγελικής Γ. Πιερίδη, Κυπριακή λαϊκή τέχνη, Λευκωσία 1980. 8ο, σσ. 167.

Η Έταιρεία Κυπριακών Σπουδών είχε τή πρωτοβουλία να συγκεντρώσει σε ένα τόμο με τίτλο Κυπριακή λαϊκή τέχνη 14 δημοσιευμένες σε κυπρια-

καὶ περιοδικὰ λαογραφικὲς ἐργασίες τῆς Ἀγγελικῆς Πιερίδου, ποὺ ἀποτελοῦν ἓνα κομμάτι τῆς πλούσιας καὶ διακριτικῆς ἐπιστημονικῆς καὶ πνευματικῆς τῆς δραστηριότητάς. Οἱ ἐργασίες αὐτές εἶναι: «Παφίτικα κεντήματα» (1950), ὅπου περιγράφονται λεπτομερῶς τὰ ὑλικά, τὰ διακοσμητικὰ θέματα καὶ ἡ ὀρολογία τῶν κεντημάτων τῆς περιοχῆς Πάφου καὶ συγκρίνονται μετὰ ἄλλα κυπριακὰ καὶ ἐλλαδικὰ κεντήματα. «Ἡ μελέτη τῶν ἀντικειμένων αὐτῶν, γράφει ἡ συγγρ., ἐκτὸς ἀπὸ τῆ θεωρητικῆς ἀξία σὰν ἀξιόλογη συμβολὴ τῆ γνώση τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ, θὰ ἔχει καὶ κάποια πρακτικότερη ἀποστολή. Θὰ προσφέρει πλουσιώτατα θέματα στὴν ἐγγύωρια διακοσμητικῆ τέχνη καὶ ἰδίως στὴ σύγχρονη κεντητικὴ καὶ στὰ ἐργαστήρια καὶ σχολεῖα ἀντὶ τῆ ἀντιγράφου σχέδια γιὰ τὴ χειροτεχνία ἀπὸ ξένους καταλόγους θὰ χρησιμοποιοῦν τὰ ὠραιότατα τοπικὰ θέματα». Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἡ μελέτη συνοδεύεται ἀπὸ φωτογραφίες καὶ χαρακτηριστικὰ σχέδια. Τοὺς ἴδιους στόχους ἔχουν καὶ οἱ ἐπόμενες τρεῖς ἐργασίες: «Καρπασίτικα κεντήματα» (1953), «Κεντήματα Σολιάς καὶ Μαραθάσας» (1956) καὶ «Λευκαρίτικα κεντήματα» (1958). Γιὰ τὰ τελευταῖα αὐτά, ποὺ εἶναι καὶ τὰ γνωστότερα σήμερα Κυπριακὰ κεντήματα, ἀφιερώνεται κεφάλαιο γιὰ τὴν καταγωγὴ τους ἀπὸ ἰταλικὰ κεντήματα τοῦ 16ου αἰ. Στὴν ἐργασία «Κυπριακὴ λαϊκὴ ὑφαντικὴ» (1959) παρουσιάζονται τὰ πρῶτα ὑλικά, τὰ νήματα, τὰ ἐργαλεῖα ὑφαντικῆς, τὰ εἶδη ὑφασμάτων (βαμβάκερά, μεταξωτά, μάλλενα, λινά), ποὺ ὑφαίνονται σ' ὀλόκληρη τὴν Κύπρο καὶ δίνονται χρήσιμες καὶ χαρακτηριστικὲς πληροφορίες ἀπὸ περιηγητικὰ κείμενα γιὰ τὴν παραγωγὴ καὶ τὴ διάδοσή τους. Στὴν ἐργασία «Κυπριακὴ λαϊκὴ ἀγγειοπλαστικὴ» (1960) παρουσιάζονται τὰ κέντρα τῆς λαϊκῆς κεραμεικῆς τοῦ νησιοῦ, Κόρονος, Φοινί, Βαρῶσια, Λάπηθος, περιγράφονται οἱ μέθοδοι ἐργασίας, τὰ σχήματα καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἀγγείων, ποὺ πολλὰ ἀνάγονται στὰ βυζαντινὰ χρόνια, καθορίζονται οἱ μεταξὺ τους διαφορὲς καὶ οἱ ὁμοιότητες ποὺ ἔχουν, ὡς πρὸς τὴ διακόσμηση, τὰ ἀγγεῖα ἀπὸ τὴ Λάπηθο μετὰ τὰ κυπριακὰ μεσαιωνικὰ ἐφυσωμένα ἀγγεῖα, ποὺ βρίσκονται στὶς ἀνασκαφές. «Ἡ λαϊκὴ τέχνη στὴν Πάφο» (1960) εἶναι σύντομη ἀλλὰ περιεκτικὴ ἐργασία, ποὺ προσπαθεῖ νὰ βρεῖ τὸ πρόσωπο τῆς ἐπαργίας Πάφου μέσα ἀπὸ τὴ λαϊκὴ τέχνη (κυρίως τὴν κεντητικὴ καὶ τὴν ὑφαντικὴ) καὶ τὰ περιηγητικὰ κείμενα. Μετὰ ὁδηγὸ κείμενα τοῦ 18ου καὶ 19ου αἰ. καὶ μετὰ γνώση τῆς λαογραφίας, τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ζωῆς τῆς κυπριακῆς πρωτεύουσας δίνεται μιὰ πολὺ ζωντανὴ εἰκόνα γιὰ τὴ «Λαϊκὴ τέχνη στὴ Λευκωσία κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα» (1960). Μέσα ἀπὸ συναρπαστικὰ κείμενα ἀγγλίδων περιηγητριῶν, ποὺ ἔζησαν στὴν Κύπρο στὸ τέλος τοῦ περασμένου αἰῶνα, στήνονται τὰ «Εἶδη τῆς γυναικείας ἐνδυμασίας» (1961), ποὺ φόρεσε ἡ Κυπρία γυναίκα. Συμπλήρωμα στὴν Κυπριακὴ ὑφαντικὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἡ ἐργασία «Φυτικὲς βαφικὲς οὐσίες στὴν Κυπριακὴ λαϊκὴ τέχνη» (1961), ὅπου ἡ ἀναφορὰ σὲ μεσαιωνικὲς καὶ νεότερες πηγὲς καθιστᾷ τὸ κείμενο αὐτὸ ἓνα σοβαρὸ ἱστορικὸ βοήθημα γιὰ τὴν παραγωγὴ καὶ τὸ ἐμπόριο τῶν οὐσιῶν αὐτῶν. Στὴν ἐργασία «Πασματζήδες καὶ μαντηλάρηδες στὴν Κύπρο» (1961) παρουσιάζεται ἡ τέχνη τῶν σταμπωτῶν, ποὺ γνώρισε μεγάλη διάδοση στὴν Κύπρο κατὰ τὸν 18ο καὶ 19ο αἰ. Στὴν «Ἐξέλιξη τῆς γυναικείας ἐνδυμασίας στὴν ἀρχαία Κύπρο» (1962) ἀναπαριστᾶται μετὰ βάση ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, κοσμήματα, ἀγγειογραφίες, γλυπτὰ ἔργα, μικροτεχνία καὶ πηγές, πῶς ντυνόταν καὶ στολιζόταν ἡ Κυπρία γυναίκα ἀπὸ τὰ Νεολιθικὰ χρόνια ὡς τὴ Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Μιὰ ἄλλη λαϊκὴ ἐρ-

γαστηριακή τέχνη, που γνώρισε μεγάλη άνθηση, στην Κύπρο στα αρχαία αλλά και στα νεότερα χρόνια, ή αργυροχοΐα, παρουσιάζεται στην εργασία «Δείγματα νεώτερης κυπριακής αργυροχοΐας» (1963), όπου εκτός από τις μεθόδους εργασίας και τα προϊόντα των εργαστηρίων της Λευκωσίας, βρίσκουν τα νεότερα παραδοσιακά κυπριακά κοσμήματα μια θέση ανάμεσα στην Ανατολική, Βυζαντινή και Ευρωπαϊκή τέχνη. Από τα προσφιλή στη συγγρ. περιηγητικά κείμενα του 18ου και 19ου αϊ. δίνονται τέλος «Περιγραφαι τύπων κυπριακής κατοικίας» (1969) και συνεπώς οι αναγκαίες πληροφορίες για τις αναγωγές, που μπορεί κανείς να κάνει επισκεπτόμενος πόλεις και χωριά της Κύπρου.

Το πηγαίο ενδιαφέρον των Κυπρίων για τη λαογραφία του νησιού τους είναι φανερό όχι μόνο από τις πολλές σχετικές εκδόσεις σε όλα τα επίπεδα αλλά και από τις ζωντανές καθημερινές συζητήσεις τους. Η εργασία όμως της Αγγελικής Πιερίδου έχει ιδιαίτερη σημασία για τη διάσωση του λαογραφικού υλικού. Γεννημένη (1918) και μεγαλωμένη στην πιο απομονωμένη επαρχία της Κύπρου, στην Πάφο, σε περιβάλλον εκπαιδευτικών και προκριτών, εργάστηκε ως το 1973(†) σαν αρχαιολόγος στο Τμήμα Αρχαιοτήτων της Κύπρου. Έτσι είχε την ευκαιρία να έρχεται σε άμεση επαφή με τα έργα της λαϊκής τέχνης του νησιού και τους δημιουργούς των, να καλλιεργήσει την έμφυτη αγάπη της προς αυτήν, να σκύψει με περιέργεια πάνω στις διεργασίες της και με τις αρχαιολογικές γνώσεις που είχε να προσδώσει στην κυπριακή λαϊκή τέχνη τις διαστάσεις και την ένότητα μέσα στον χρόνο που της αξίζει. Με μεθοδικότητα και αγάπη κατέγραψε λεπτομερώς όχι μόνον τα έργα και τα στάδια κατασκευής των αλλά και αυτό το περιβάλλον τους και με βιωμένη φιλολογική κατάρτιση κατέγραψε στα κείμενα και διέσωσε σε γλωσσάρια τις όνομασίες, τις λέξεις, όλον αυτόν τον γλωσσολογικό και λαογραφικό θησαυρό.

Είχε όμως και τις αντικειμενικές προϋποθέσεις. Η Κύπρος κράτησε μέχρι χθές και κρατεί και σήμερα εν μέρει την παραδοσιακή δομή της. Δεν είναι πολύς καιρός, που τα έργα λαϊκής τέχνης δεν κατασκευάζονταν ως τέτοια αλλά ως έργα λεπτής χειροτεχνίας για τις ανάγκες των ανθρώπων και του τόπου. Έτσι ο πνευματικός άνθρωπος, που με ενδιαφέρον έσκυβε πάνω σ' αυτά, χωρίς την ελιτίστικη διάθεση, που του προσδίδει ή οποια απόσταση, μπορούσε να αντλήσει από καθαρές και πλούσιες πηγές.

Πέρα όμως από το συγγραφικό της έργο ή Αγγελική Πιερίδου είχε και μία άλλη πρακτικότερη και άμεσότερη επαφή με την κυπριακή λαϊκή τέχνη. Οργάνωσε τα Μουσεία Λαϊκής Τέχνης στην Κερύνεια και στην Γεροσκήπου επαρχίας Πάφου, όπου μέσα σε παλαιά παραδοσιακά σπίτια, άστικό στην Κερύνεια και αγροτικό στη Γεροσκήπου, τοποθετήθηκαν με γνώση, χάρη και διακριτικότητα έργα της κυπριακής λαϊκής τέχνης. Και ο τρόπος της έκθεσης δηλώνει το στόχο της. Χωρίς να χάσει το αντικείμενο που εκτίθεται την αυτοτέλειά του είτε ως έργο τέχνης είτε ως εργαλείο ή έπιπλο ή σκευός καθημερινής ζωής, δεν απομονώθηκε από το περιβάλλον του και δεν αυτοπροβλήθηκε αλλά λειτουργησε σε συνδυασμό και με τα άλλα εκθέματα με στόχο σαφώς εκπαιδευτικό και διδακτικό. Αυτό έπετεύχθη με τη σωστή λειτουργικά αλλά και καλαισθητή τοποθέτησή του μέσα στο χώρο, από πλευράς χρήσης και διακόσμησης.

Η Αγγελική Πιερίδου ανήκει στη γενιά εκείνη των Κυπρίων, που τελευταία έζησε τους παλμούς, γνώρισε τους πόθους και αγάπησε την Κύπρο

πού έφυγε. Μετά τήν τουρκική εισβολή τοῦ 1974 μὲ ταχύ ρυθμὸ ἐξαφανίζεται ὅτι τὸ πείσμα τοῦ Κυπρίου γιὰ ἐπιβίωση διατήρησε μέσα στοὺς αἰῶνες. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν νὰ συγκεντρώσει σ' ἓνα τόμο καὶ νὰ καταστήσει γνωστότερες τὶς λαογραφικὲς ἐργασίες ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγάπη γιὰ τὴν κυπριακὴ λαϊκὴ τέχνη τῆς Ἀγγελικῆς Πιερίδου ὑπῆρξε ἄριστη. Εὐχόμαι ἡ ἴδια Ἑταιρεία νὰ ἀναλάβει καὶ νὰ φέρει εἰς πέρας τὸ μεγάλο ἔργο τῆς ἱστορικῆς γεωγραφίας τῆς Κύπρου, πού εἶναι τόσο ἀναγκαία τὰ χρόνια αὐτά, γιὰτὶ κανεὶς δὲν γνωρίζει τί μπορεῖ μέσα στὸν χρόνον νὰ ξεχαστεῖ καὶ τί νὰ ἀπομείνει.

X. ΜΗΑΚΙΡΤΖΗΣ

Βαλκανικὴ Βιβλιογραφία. Ἐπιμέλεια: Κ. Α. Δημάδης, τ. 1-4. Θεσσαλονίκη 1973-1977. (Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου).

Als periodische Bibliographie für den Berichtszeitraum 1453-1945 bezeichnet die «BB» Monographien, Zeitschriftenaufsätze und Rezensionen in den Sprachen der Balkanländer, in Russisch, den westeuropäischen Sprachen und Amerikanisch. Ergänzt wird jeder Jahrgang der Bibliographie durch einen Supplement-Band, in dem Übersetzungen, z. Tl. in Auszügen, von Arbeiten in griechischen Balkanologen weniger zugänglichen Sprachen angeboten werden.

Die laufend durchnummerierten Eintragungen sind teilweise annotiert. Allerdings ist der Anteil der annotierten Titel von ca. 36,5 % in Bd. 2 auf ca. 11 % in Bd. 4 gesunken. Parallel dazu ist auch der Umfang der Supplement-Bände von 541 S. in Bd. 1 auf 336 S. in Bd. 4 zurückgegangen. Die Anzahl der Eintragungen hingegen ist im selben Zeitraum um ca. 164 % gewachsen, nämlich von 1 580 auf 4 178 Nummern.

Der Hauptteil der Bibliographie ist gegliedert in 8 im allgemeinen Wissenschaftsfächern entsprechende Sachgruppen, die je nach Bedarf weiter unterteilt werden. Naturwissenschaften, Medizin und Technik sind gar nicht berücksichtigt, Geographie lediglich, soweit ein historischer Bezug gegeben ist, als Untergruppe bei Geschichte, die Rechtswissenschaften bei Politologie/Soziologie. Die Philosophie bildet zwar eine Hauptklasse, scheint aber doch mit 1 von 1 580 Eintragungen in Bd. 1 bzw. 69 von 4 178 in Bd. 4 etwas unterrepräsentiert zu sein. Von der Möglichkeit der Querverweisungen zwischen den Sachgruppen wird kaum Gebrauch gemacht.

Ergänzt wird der Hauptteil der «BB» durch ein Namen- und Sachregister, das auf die Nummern der Eintragungen verweist. Für die Lösung der Ordnungsschwierigkeiten, die sich aus dem Aufeinandertreffen von drei verschiedenen Alphabeten (griechisch, kyrillisch, lateinisch) im Register ergeben, hat man in Saloniki noch kein klares Konzept entwickelt. Nur zwei Beispiele:

1) In der Frage Transliteration oder Transkription müßte eine eindeutige Entscheidung getroffen werden und nicht z.B. Mpagionas und Balkanikoi polemoi unter B (Bd. 4, S. 419), dagegen Bakalopulos unter V (Bd. 4, S. 456) geordnet werden.

2) Die Behandlung diakritischer Zeichen sollte vereinheitlicht werden. Bisher bilden sie in der «BB» immer dann Ordnungsfaktoren, wenn sie auf Anfangsbuchstaben erscheinen, während sie sonst unberücksichtigt bleiben.

Auch in anderen Bereichen könnte der Registerteil benutzerfreundlicher gestaltet werden. Daß der Alexander-Roman bald unter R (=Roman), bald unter A auftaucht (Bd. 4, S. 448 bzw. 417) mag ein Versehen sein, aber über die Einrichtung von Formalgruppen für Periodika, Klöster und Tempel müßte der Benutzer eines Namen- und Sachregisters informiert werden.

Die Alternative zum sachlich gegliederten Hauptteil, den Zugang zum Material unter formalen Aspekten, bietet das Register nur bei Verfasserschriften. Anonyma erhalten hier keine Titeleintragungen. Schlagworte, die die Bezeichnung, «Sachregister» erwarten läßt, erschließen nur einen kleinen Teil der Titel.

Die Bindung zwischen Jahrgang der Bibliographie und Berichtsjahr ist mit Ausnahme des ersten Jahrganges, für den die Bearbeiter der «BB» sich aus naheliegenden Gründen auf ein bestimmtes Berichtsjahr nicht festlegen wollten, weitgehend gewahrt. Zwischen 86% (Bd. 2) und 91% (Bd. 4) der Titel entfallen auf das jeweils direkt angesprochene Berichtsjahr, weitere 5% (Bd. 4) bis 8% (Bd. 3) auf das diesem vorausgehende. Damit ist eine entscheidende Voraussetzung für die Benutzbarkeit einer nicht kumulierenden Bibliographie gegeben.

Auch die Berichtsfrist —der Zeitraum zwischen dem Erscheinungsjahr des ausgewiesenen Materials und dem des entsprechenden Jahrganges der Bibliographie— konnte bisher erfreulich kurz gehalten werden. Sie beträgt für die ersten vier Jahrgänge der Bibliographie 1 Jahr (Jg. 1 und 2) bzw. 2 Jahre (Jg. 3 und 4).

Diese positiven Feststellungen erfahren allerdings eine Einschränkung durch die Überbewertung der Rezensionen in der «BB». Nicht nur Verweisungen, sondern auch Buchbesprechungen erhalten gezählte Eintragungen. Hinter den 4 178 Nummern des 4. Jahrganges hat man also nach Abzug von ca. 15,5% für Verweisungen und weiteren ca. 8% für Rezensionen nur noch 3 192 Titel zu sehen, ca. 1000 oder fast ein Viertel weniger, als der Schein vorgibt. Und die Berichtsfrist bezieht sich entsprechend bei einem nicht unerheblichen Teil der Titel auf das Erscheinungsjahr der Rezensionen, nicht, wie zu erwarten wäre, auf das der besprochenen Bücher.

Nach den der «BB» zugrundeliegenden Auswahlkriterien sucht man in den im übrigen außerordentlich informativen Vorworten von Dimadis, in denen lediglich die Paragraphen 1 und 3 der Benutzungsanleitung präziser formuliert werden sollten, vergebens. Aus verschiedenen Indizien läßt sich schließen, daß —von wenigen Ausnahmen abgesehen —

die Zugänge der Bibliothek des Balkan-Instituts in Saloniki ausgewertet werden.

In den erwähnten Eigenwilligkeiten in der Zählung der «BB» darf man also wohl das Bemühen um Aufwertung der Bestände dieser Bibliothek sehen. Ebenso auch in der permanenten Überschreitung der von den Bearbeitern festgelegten Zäsuren von 1453 und 1945 für die Berichtszeit. So sehr der Benutzer der Bibliographie die Nichtbeachtung der zu früh angesetzten Grenze von 1945 begrüßen wird, Schriften über Homer (4/89 u.ö.) oder Aristoteles (4/342 u.ö.) sind bibliographisch so gut erschlossen, daß auf der Suche nach ihnen niemand die «BB» in die Hand nehmen dürfte. Auch Werk- und Einzelausgaben russischer Literaten, russisch-englische Wörterbücher u.ä. charakterisieren mehr die Methode, nach der das Material für die «BB» zusammengetragen wird, als das internationale Niveau der Balkanologie.

Vergleicht man die «BB» mit der «Bibliographie d'Etudes Balkaniques», die bereits seit 1966 das Schrifttum zur Balkanologie jährlich erschließt, lassen sich folgende Feststellungen treffen: Manche formale Schwäche der «BB», wie z.B. die im Bereich der Ordnung transliterierter Namen im Register, weiß das bulgarische Verzeichnis zu vermeiden. Typographisch liegen alle Vorteile bei der «BB». In der entscheidenden Frage, der des Inhalts, lassen die unterschiedliche Ordnung der Titel — die «Bibliographie d'Etudes Balkaniques» weist eine wesentlich größere Zahl von stärker differenzierten Sachgebieten auf —, die Schwächen in den Registern beider Bibliographien und die erwähnte Überbewertung der Rezensionen in der «BB» mit den sich daraus ergebenden Konsequenzen für die Berichtszeit einen exakten Vergleich kaum zu. Stichproben lassen ein gewisses Übergewicht zugunsten der «Bibliographie d'Etudes Balkaniques» erkennen, was nicht überraschen kann, da ihre Bearbeiter Kontakte zu bibliographischen Institutionen in der Sowjetunion, in Griechenland, Italien und der DDR unterhalten.

Darf man die Verzögerung im Erscheinen von Bd. 5 der «BB», den schwindenden Umfang der fast ausschließlich griechische Balkanologen ansprechenden Supplement-Bände sowie einige Bemerkungen von Dimadis im Vorwort zu Bd. 4 der Bibliographie dahingehend interpretieren, daß die «BB» in Zukunft in stärkerem Maße einen internationalen Interessentenkreis erreichen soll, möchten wir ihren Herausgebern zu bedenken geben, ob die auf diese Weise frei werdenden Mittel nicht in den Bereich der Zusammenarbeit in breiterem Rahmen investiert werden sollten. So könnten die inhaltlichen Schwächen der «BB» gemindert und damit die Ausgangsposition für den Vergleich mit dem Konkurrenzunternehmen gebessert werden. Und diesen Vergleich wird sich die «BB» bei internationalen Auftritten nolens volens gefallen lassen müssen.